

SJEĆANJE NA RATNU BOLNICU METKOVIĆ (1991.–1996.)

U prigodi dvadesete obljetnice od njezina osnutka

REMEMBRANCE OF THE METKOVIĆ WAR HOSPITAL (1991–1996)

On occasion of the twentieth anniversary of its foundation

Mario Wokaunn*

SUMMARY

The valley of the Neretva river, inhabited with about forty thousand people, is over one hundred kilometres away from the nearest hospital, which becomes particularly problematic in cases of mass casualties. During the Liberation War from January 1991 to June 1996, the War Hospital Metković was organized in the Neretva valley region. This paper deals with the activities of this hospital.

The documentary basis for this paper consists of surgery protocols, records of day-clinic checkups at the War Hospital Metković, articles from the press of the period, private correspondence and secondary sources.

In the analysed period, 1.831 people wounded in war were successfully treated in this hospital, and there were also 12.000 one-time checkups.

The work and activities of war hospitals represent important chapters in the history of medicine. Research of the organization and functioning of these institutions contributes to the development of insights and experiences regarding organized medical care in the zone of immediate war activities.

Key words: War Hospital, Liberation War in Croatia 1991-1995, Metković

* Opća bolnica Dubrovnik, Odjel za kirurške bolesti. HR - 2000 Dubrovnik.
Adresa za dopisivanje: mario.wokaunn@gmail.com

UVOD

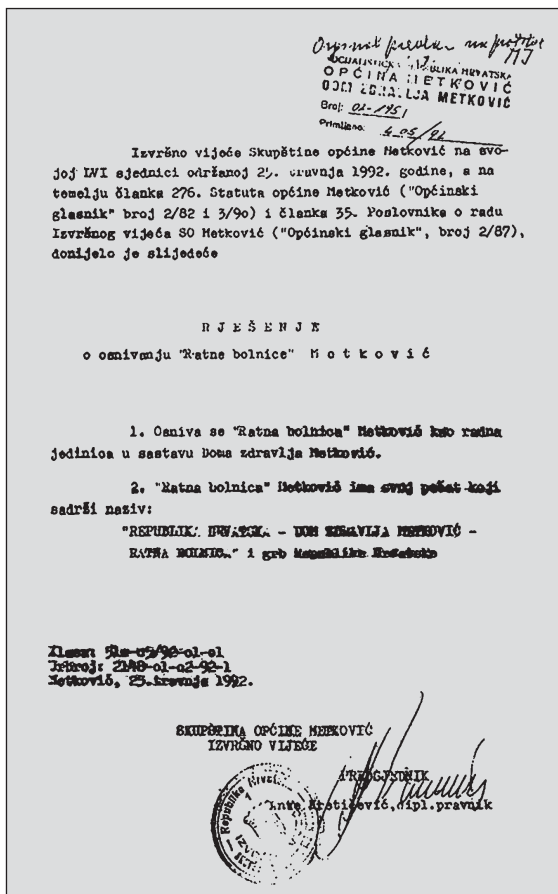
Neretvanska dolina jedinstveno je područje koje se, u geostrateškom smislu, proteže od Mostarskog polja u Bosni i Hercegovini do ušća rijeke Neretve u blizini Ploča, širokom deltom površine oko 196 četvornih kilometara. Čitavo je područje važan prirodni put – najkraća komunikacija na pravcu Jadransko more – dolina rijeke Neretve – Panonska nizina, preko Bosne i Hercegovine. Od antičkih vremena dolina rijeke Neretve (*Poneretvlje*) ima važan geostrateški položaj. Poznat je antički grad *Narona* koji su sagradili Rimljani na ostacima starogrčke kolonije, da bi imali nadzor nad putovima koji vode s obale Jadrana u unutrašnjost. Na ostacima Narone nalazi se danas Vid, prigradsko naselje Metkovića, najvećeg urbanog i administrativnog središta u neretvanskoj dolini (oko 18.000 stanovnika) [1].

U namjeri da zauzme teritorij Republike Hrvatske, srpska vojska, tzv. Jugoslovenska armija (JA), uz prodor preko Vukovara, namjeravala je iskoristiti geostratešku važnost neretvanske doline i prodorom s područja Bosne i Hercegovine kroz neretvansku dolinu ovladati prostorom južne Hrvatske. Zbog tih su razloga na području istočne Hercegovine u drugoj polovici 1991. koncentrirali oko četrdeset tisuća pripadnika JA i četnika, s namjerom prodora prema Metkoviću i ovladavanja dolinom rijeke Neretve kao polaznom točkom za konačni cilj: osvajanje Dubrovnika i Dalmacije. Razumljivo je da su se hrvatske obrambene snage morale pomaknuti prema neprijateljskim formacijama pa je Metković u drugoj polovici 1991. postao glavno logističko uporište za zbivanja na tzv. Južnom bojištu. Zbog priljeva sve većeg broja ranjenika s ratišta, krajem 1991. donosi se odluka o pretvaranju Doma zdravlja Metković u Ratnu bolnicu Metković koja je djelovala od 1991 do 1996. godine (*slika 1*).

Budući da se uskoro navršava dvadeset godina od osnutka Ratne bolnice Metković, koja je unatoč iznimnom značenju oskudno prikazana u literaturi, ovdje se prikazuju okolnosti osnutka te smještaj i organizacija rada tijekom njezina petogodišnjeg djelovanja.

PRILIKE U PONERETVLJU UOČI DOMOVINSKOG RATA 1991. I PRIPREME ZA ORGANIZACIJU SANITETA U RATNIM UVJETIMA

Neretvanska dolina, kao uostalom i cijela Dubrovačko-neretvanska županija kojoj hrvatski dio Poneretvlja danas administrativno pripada, jedno je od najranjivijih i najteže branjivih dijelova Hrvatske – više od 100 km duga granica s tada, uglavnom neprijateljski orijentiranim srpskim i crnogor-

Slika 1. Odluka Izvršnog vijeća Općine Metković od 25. travnja 1992. o osnivanju Ratne bolnice.

Figure 1 The Decree of the Executive Board of the Municipality of Metković on founding the War Hospital

skim pučanstvom kao susjedima. Na nekim mjestima dubina teritorija iznosi tek nekoliko stotina metara, što je, geostrateški gledano, teško braniti.

Velikosrpski planovi o granici na Neretvi sežu daleko u prošlost, a nakon Drugoga svjetskog rata započinje postupno i sustavno, planirano, doseljavanje srpskog stanovništva iz istočne Hercegovine u dolinu Neretve; uz naselja sa srpskom većinom, niču objekti jugoslavenske vojske, što je posebno izraženo u susjednom, hercegovačkom dijelu neretvanske doline. Istodobno s procesom osamostaljivanja u Hrvatskoj tijekom

1990. godine, sve postrojbe jugoslavenske vojske smještene oko neretvanske doline dobivaju od Generalštaba JA zadaću da podignu borbenu gotovost i preustroje se za ratna djelovanja. U Metkoviću, najvećemu urbanom središtu neretvanske doline, u kojem hrvatski živalj čini 98 posto stanovništva, Jugoslavenska armija nikad nije imala objekte, ali je bilo izraženo snažno obavještajno djelovanje s uporištem u kompleksima JA u susjednoj Čapljini i Mostaru.

Suočena s takvim okruženjem, tek izabrana demokratska vlast u Metkoviću započela je s obrambenim pripremama još u proljeće 1990., opravdano očekujući snažnu neprijateljsku invaziju na neretvansku dolinu iz istočne Hercegovine. Dolazak oko četrdeset tisuća srpsko-crnogorskih rezervista na prostor istočne Hercegovine, bio je jasan znak da te, 1991. godine rat neće zaobići ni hrvatski jug. Sustav lokalne samouprave ubrzano se prilagođava ratnom okruženju pa i u Metkoviću svu odgovornost za svakodnevni život, ali i obrambene pripreme preuzima osnovani Krizni štab. S druge strane, pred nadolazećim miješanim agresorskim snagama Jugoslavenske armije i srpskih paravojnih, dobrovoljačkih postrojbi, nije se smjelo gubiti vrijeme čekajući pomoć. Naime, u to vrijeme vlasti u Zagrebu nisu imale redovitu komunikaciju s lokalnim vlastima, najvjerojatnije zbog fokusiranja na očekivane druge pravce invazije na područje Republike Hrvatske. Stoga je razumljivo da se pomoć u naoružanju, ljudstvu i tehnici i nije mogla očekivati. Bilo je prijeko potrebno u najkraćem vremenu mirnodopski ustroj zdravstvenog sustava u neretvanskoj dolini prilagoditi novonastaloj situaciji i pretvoriti ga u integrirani sustav za potrebe oružanih snaga, ali i za civilno pučanstvo u ratom zahvaćenom području [2]. U predratno vrijeme, oko četrdeset tisuća žitelja neretvanske doline svakodnevno je bilo oslonjeno na bolnice u Mostaru i Splitu, a postojeća dva doma zdravlja, u Metkoviću i Pločama, s razinom primarne zdravstvene zaštite koju su pružali i skromnom opremljenošću, bili su daleko od bilo kakvog iskustva s kliničkom medicinom, napose kirurškim strukama. U dolini Neretve, naime, kao uostalom ni danas, nije bilo bolničke tradicije, premda su žitelji udaljeni više od 100 km od najbliže im bolnice [2]. Treba uzeti u obzir i činjenicu da su Ploče bile snažno uporište JA pa je manevarski prostor Doma zdravlja u Pločama bio osjetno manji u odnosu na Dom zdravlja u Metkoviću koji je tako postao oslonac za pripreme ratnog ustroja zdravstva u Poneretvlju.

Napad na Metković i neretvansku dolinu mogao se očekivati iz šest teško branjivih pravaca, pri čemu su neki predviđeni punktovi obrane bili

i do 20 km udaljeni od Metkovića ili Ploča, u istaknutim selima, što je predstavljalo dodatni logistički izazov.

Na poticaj tadašnjeg ministra zdravstva, prvi dogovori održani su u tajnosti početkom ljeta 1991. između predstavnika KBC Split, Kriznog stožera Metković i DZ Metković [3]. Početkom srpnja, u dobro pripremljenoj tajnoj operaciji, iz Doma zdravlja Čapljina oduzima se kompletna ratna poljska bolnica JA s nužnim kirurškim materijalom i opremom te prebacuje kamionom u Metković. U to vrijeme Čapljina je prepuna rezervista i vojnika JA [4].

Dana 29. srpnja 1991. djelatnici Kirurške klinike KBC Split u Domu zdravlja Metković osnivaju kiruršku postaju, a sam Dom zdravlja postaje središnje mjesto za provedbu ustroja jedinstvenoga ratnog saniteta: istodobno sa svakodnevnim zbrinjavanjem pučanstva, organizira se petnaest timova koji pokrivaju istaknute obrambene punktove – jedinice hrvatske vojske dislocirane prema neprijateljskim položajima u istočnoj Hercegovini; ubrzano se održavaju tečajevi prve pomoći, kojima je obuhvaćeno oko 1.000 pripadnika sanitetskih jedinica Civilne zaštite, raspoređenih za slučaj masovnog stradavanja pučanstva [5]. Do prosinca 1991. u improviziranoj operacijskoj dvorani rodilišta ili u prostorima hitne pomoći zbrinuto je 114 ranjenih branitelja i osam civila te izvedeno 45 operativnih zahvata u općoj anesteziji. Međutim, nesigurnost samog objekta Doma zdravlja Metković uočena je još za vrijeme izvođenja tzv. VRO Zelena tabla – Male bare (vojno-policijska akcija napada i zauzimanja vojarni JA u Pločama) kada neprijateljski zrakoplovi iz Mostara u brišućem letu nadlijeću taj dio grada u koji iz sata u sat pristižu ranjenici iz Ploča.

OSNUTAK, SMJEŠTAJ I ORGANIZACIJA RATNE BOLNICE METKOVIĆ

U očekivanju bombardiranja Metkovića, a i obzirom na svakodnevno povećavanje opsega ratnih djelovanja na susjednim ratištima, razmišlja se o dislociranju svih djelatnosti DZ Metković u sigurnije i znatno veće prostore podzemnih skladišta obližnje Robne kuće *Raxvitak* (danas *Mercator*) u koje Dom zdravlja useljava 16. prosinca 1991. (slika 2.).

Prostor improvizirane ratne bolnice funkcionalno je podijeljen u dva dijela – prvi, u užem smislu kirurški, i drugi dio privremeno izmještenih djelatnosti Doma zdravlja, od kojih se većina zadržala tek koji mjesec (izuzevši centar za hemodijalizu), do prestanka neposredne ratne opasnosti koja je nastupila završetkom VRO Čagalj u proljeće 1992.

Slika 2. Ulaz u Ratnu bolnicu (danas Robna kuća Mercator). Foto: Mario Wokaunn

*Figure 2 Entrance to the War Hospital (currently the shopping centre 'Mercator').
Photo: Mario Wokaunn*

Ratna bolnica sastojala se od relativno prostranog trakta hitnog prijama, nimalo komforne, unutar jedne manje prostorije improvizirane operacijske dvorane, stacionara s dvadeset ležajeva, ljekarne (koja je služila i za privremeno odlaganje amputiranih ekstremiteta ranjenika) te prostora za dnevni boravak i odmor osoblja koje je tu, za slučaj potrebe, moglo boraviti i duže vrijeme. Lift je osiguravao spuštanje nepokretnih bolesnika s površine u prostor ratne bolnice, oko 10 metara ispod površine zemlje (slika 3.).

Najveći dio tereta, uz zaposlenike Doma zdravlja u Metkoviću, podnose djelatnici KBC Split koji u organiziranim mješovitim kirurškim timovima pet godina dolaze u Metković u tjednoj izmjeni. Na samom početku djelovanja, u siječnju 1992., u Metković najprije dolazi kirurški tim KBC Zagreb, na čelu s prof. dr. Perom Martincem i pok. doc. dr. Ilijom Petrušićem te pok. dr. Ivom Vidakovićem (koji kao umirovljeni anesteziolog u poznim godinama dolazi iz Švicarske i ostaje svih pet godina u Metkoviću). Zadržavaju se oko dva mjeseca. Sporadično su, tijekom petogodišnjeg djelovanja Ratne bolnice, dolazili i specijalisti iz KBC-a Rijeka i

Slika 3. Blagoslov stacionara, sredinom 1992. Foto: Ivo Veraja
 Figure 3 Benediction of the infirmary, mid-1992. Photo: Ivo Veraja

Slika 4. Prijevoz ranjenika helikopterom iz Metkovića u Split. U pratnji su med. sestra Nena Bebić i autor članka dr. Mario Wokaunn.
 (Slobodna Dalmacija 16. srpnja 1993.)

Figure 4 Transportation of casualties by helicopter from Metković to Split. The accompanying medical staff are nurse Nena Bebić and dr. Mario Wokaunn, the author of the paper (Slobodna Dalmacija, 16 July 1993)

Opće bolnice Pula. Naravno, razmjerno priljevu ranjenika, mijenja se i sastav i brojnost kirurških ekipa. Tako je 13. i 14. srpnja 1993. tijekom 24 sata u ratnu bolnicu Metković pristiglo 120 ranjenika, što je imalo za posljedicu mobiliziranje velikog broja djelatnika KBC-a Split, kao i helikopterskih posada ratnog zrakoplovstva hrvatske vojske (*slika 4.*).

KRATKI PRIKAZ RATNIH OZLJEDA I NJIHOVO ZBRINJAVANJE U RATNOJ BOLNICI METKOVIĆ TIJEKOM DOMOVINSKOG RATA

Idući prikaz temeljen je na osnovi sačuvanih protokola operativnih zahvata i protokola ambulantno pregledavanih bolesnika tijekom cijelog djelovanja Ratne bolnice od 15. rujna 1991. do 29. veljače 1996., kada se bolnica i službeno zatvara, koji su tada pohranjeni u arhiv Doma zdravlja u Metkoviću.

Premda je cijelo vrijeme djelovanja bolnica sporadično pružala usluge i civilnom stanovništvu, npr. za vrijeme bombardiranja Metkovića ili pri izvođenju hitnih ginekoloških operacija, u ovom radu prikazano je liječenje ranjenih vojnika, što je i bila svrha postojanja bolnice. Ipak, treba spomenuti i više od 12 tisuća obavljenih ambulantnih pregleda i kontrola koje su specijalisti ratne bolnice Metković pružili civilnom pučanstvu iz neretvanske doline, ali i susjednih hercegovačkih općina, budući da je Ratna bolnica Metković u pojedinim fazama Domovinskog rata bila jedina dostupna bolnička ustanova na širem području južne Hrvatske i susjedne Hercegovine (*slika 5.*).

Od rujna 1991. kada su započele prve ratne operacije na Južnom bojištu pa do svibnja 1996. u Ratnoj bolnici Metković liječen je od posljedica ranjavanja 1.831 vojnik. Od toga broja, 1.010 vojnika (55,2 posto) liječeno je ambulantno, a 821 je vojnik (44,8 posto) hospitaliziran. Prosjek hospitalizacije iznosio je 6,5 dana.

U navedenom razdoblju izvedeno je 369 operativnih zahvata u općoj anesteziji, od toga 132 na ranjenih vojnicima, a ostatak na civilima (katkad i elektivni zahvati zbog izoliranosti od bolničkih centara). Nakon odgovarajuće stabilizacije, 222 ranjenika (12,1 posto) prebačena su na nastavak liječenja u KBC Split. Prosječna dob ranjenih vojnika bila je $28,5 \pm 2,2$ godina. Najmlađi ranjenik je imao šesnaest godina, a najstariji 67 godina.

Očekivano, među ranjenim vojnicima bilo je malo žena, ukupno 14, tj. 0,8 posto.

POSJET
RATNOJ BOLNICI
U METKOVIČU

DVIJE TISUĆE OPERACIJA U PODRUMU

U improviziranome podrumskom prostoru osposobljena je ratna bolnica s 21 krevetom u kojoj su liječnici u jednome danu znali primiti 157 ranjenika — Rat u Hrvatskoj probudio domoljublje i u dr. Ivi Vidakoviću, Švicarcu našega podrijetla koji je napustio mame umirovljeničke dane u švicarskoj i dosao u Metković pomoći

METKOVIČ — Ratne bolnice smještene u podrumima, u kojima se u iznimno teškim uvjetima današnje radi, dio su naše svakodnevnice ratne zbilje. Jedna od takvih je i ratna bolnica u Metkoviću, koja se od 11. travnja 1992. godine nalazi u podrumskim prostorijama jedne zgrade. U improviziranome prostoru, osposobljenom za relativno normalan rad, nalazi se 21 krevet, no kako ističu djelatnici bolnice, u stanju su primiti i više ranjenika jer pomoć ne mogu nikome uskratiti.

Od početka rada bolnice obavljene su 2000 operacija od kojih većina izuzetno složenih. Mala operacijska sala, teški uvjeti rada, no, ovdje su mnogi životi spašeni. Kako nemaju odjel intenzivne njge, nakon operacije i kratkotrajnog oporavka, ranjenici se transportiraju dalje. Možda najbolje o važnosti bolnice i poštivosti osoba govori podatak da je samo u jednome danu primljeno 57 ranjenika. Svima je na vrijeme pružena pomoć.

Šef ratne bolnice u Metkoviću dr. Ivo Vidaković, Švicarac tako hrvatskoga podrijetla, cijeli svoj radni vijek proveo je u Švicarskoj, gdje je nakon dugo godina rada i usavršavanja, umirovljen kao šef anestezijske. Kao najveći domet u dosadašnjoj praksi ističe da je anesteziroo pri operaciji sina Aristotela Onassisa, Aleksandra. Rat u Hrvatskoj probudio je u njemu domoljublje i, premda umirovljen, vratio se u Hrvatsku sa svojim znanjem pomogne ranjenima i bolesnima. Zahvaljujući njegovim poznanstvima u inozemstvu, ratna bolnica dobila je znatnu pomoć u lijekovima i opremi. Tako uskoro u Međugorje stiže pomoć iz Belgije u kojoj se među ostalim nalazi i kompletna oprema za operacijsku salu, namijenjena bolnici u Metkoviću. Dr. Vidaković ističe da mu je namjera dio opreme koju su dobili darovati splitskoj bolnici jer je ne mogu koristiti u ovakvim uvjetima. Radi se o novom aparatu za narkozu vrijednom 25.000 maraka koji su dobili od Danaca te laseru vrijednom 70.000, dar Španjolaca. **M. MILARDOVIĆ**

Slika 5. Dr. Ivo Vidaković i med. sestra Nela Jelčić s ranjenikom u improviziranoj kirurškoj dvorani u podrumu Ratne bolnice. (Slobodna Dalmacija 18. siječnja 1994.)

Figure 5 Dr Ivo Vidaković and nurse Nela Jelčić with a wounded soldier in an improvised operating theatre in the basement of the War Hospital. (Slobodna Dalmacija, 18. January 1994)

Od ukupnog broja liječenih, umrlo je 13 ranjenih vojnika (0,8 posto), što iznosi oko jedne trećine od ukupno 45 umrlih osoba u Ratnoj bolnici Metković. Po nacionalnoj pripadnosti, Hrvata je očekivano najviše – 1.668 (92,2 posto), Muslimana 136 (7,4 posto), tri ranjena neprijateljska vojnika te po jedan ranjeni francuski, njemački i španjolski državljanin.

Razmjerno intenzitetu ratnih djelovanja, bila je i učestalost dolaska i zbrinjavanja ranjenika [6], što je prikazano u prvoj tablici. Iz priloženog je vidljivo da je daleko najveći broj ranjenika, tj. 65,6 posto iz cjelokupnog razdoblja zbrinut 1992. godine, 1993. ih je bilo znatno manje (18,3 posto), da bi se idućih godina trend izrazito smanjivao tako da su zadnje godine djelovanja bolnice zbrinuta svega dva ranjenika (*tablica 1.*).

Tablica 1. Zbrinjavanje ranjenika u Ratnoj bolnici Metković u razdoblju od 15.rujna. 1991. do 29. veljače 1996.

Table 1. Admittance of wounded soldiers in the War Hospital Metković between 15 September 1991 and 29 February 1994

Godina Year	Broj zbrinutih ranjenika <i>The number of casualties admitted</i>	
	n	%
1991.	172	9,4
1992.	1.201	65,6
1993.	353	18,3
1994.	84	4,6
1995.	37	2,0
1996.	2	0,1
Ukupno/ <i>Total</i>	1.831	100,0

Kod 370 (20,2 posto) opskrbljenih boraca uzrok ranjavanju bile su sklopetarne, a kod 792 (43,3 posto) eksplozivne ozljede. Zanimljivo je da 669 (36,53 posto) ranjenika nije stradalo ni od metka ni od gelera neprijateljske granate, nego najčešće indirektno zbog iznimno kamenitoga, krškog terena na bojištu istočne Hercegovine: pad niz stijene i posljedične frakture ili ranjavanje odlomljenim dijelom stijene kao posljedicom udaljene eksplozije.

Analiza 132 izvedena operativna zahvata na ranjenim vojnicima pokazuje da je u 54 slučaja izvršen veliki debridment, u 24 eksplorativna laparotomija, 30 amputacija ekstremiteta, dvije eksploracije testisa, pet operativnih zahvata na velikim krvnim žilama, devet drenaža prsišta, dvije torakotomije, tri torakofrenolaparotomije, tri tendoplastike. Kod 24 izvršene laparotomije u osam ranjenika izvedene su suture jetre. Slijede po

četiri slučaja resekcije tankog crijeva, suture želuca te četiri arteficialna anusa. Nefrektomije, resekcije debelog crijeva i splenektomije izvršene su po tri puta. Orhidektomije, resekcije reznja jetre, suture dijafragme primijenjene su po dva puta. Uz to obavljena je još po jedna resekcija želuca, sutura donje šuplje vene, splenektomija s autoimplantacijom u omentum, sutura gornje mezenterične arterije i gastrektomija.

Prema PATI (*Penetrating abdominal trauma indeks*), analizom zahvaćenosti organa u trbušnoj šupljini kod 24 laparotomirana ranjenika, prosječno su ranjavanjem zahvaćena 1,75 organa u trbuhu [7].

UMJESTO RASPRAVE I ZAKLJUČKA

U Domovinskom ratu bila je nužna organizacija zdravstvenog sustava razvrstavanjem u pet razina ili ešalona, što je omogućilo optimalno integriranje civilnoga zdravstvenog sustava u neprimjerene novonastale ratne uvjete, sve s ciljem da se visokospecijalizirana medicina što više približi zoni neposrednoga ratnog djelovanja, kako bi se i vojnici i civilno pučanstvo u neposrednoj ratnoj opasnosti osjećali sigurnije [8]. Stoga je i organiziranje Ratne bolnice u Metkoviću bio logičan slijed dobro pripremljenog obrambenog djelovanja Hrvatske vojske na tzv. Južnom bojištu. Prema medicinskom pokazateljima, uspješno djelovanje Ratne bolnice Metković u sredini u kojoj nije bilo prethodnih iskustava s bolničkom razinom medicinske skrbi, primjer je kako se visokospecijalizirana medicinska skrb može u uvjetima neposredne ratne ili druge opasnosti uspješno izvoditi u zoni neposredne opasnosti, što ima izniman pozitivan utjecaj na sve sudionike na opasnošću zahvaćenom području [9].

S obzirom na specifičnu geostratešku važnost neretvanske doline, tijekom Domovinskoga rata bila su očekivana borbena djelovanja agresora. Na prostoru hrvatskog dijela neretvanske doline živi oko četrdeset tisuća stanovnika udaljenih više od 100 kilometara od najbliže bolnice, pa je neretvanska dolina, osobito u slučaju masovnih stradavanja, specifična zona osjetljivosti.

Osnutak i petogodišnje djelovanje Ratne bolnice Metković u Metkoviću primjer je dobro osmišljene provedbe visokospecijalizirane medicinske skrbi u zoni neposredne ratne opasnosti, što je snažno utjecalo i na jačanje sigurnosti civilnog i vojnog dijela pučanstva na ovom području.

LITERATURA

1. Wokaunn M. Ratna bolnica Metković. U: Prgomet D. ur. Zbornik radova 1. kongresa vojne medicine. Zagreb: MORH, 2000., str.76-7.
2. Hebrang A, Henigsberg N, Hrabac P. Evacuation times of civilians and soldiers wounded during the war in Croatia. Mil Med 2006; 171(11):1045-50.
3. Mimica Ž, Vulić M, Biočić M. Ustrojstvo zdravstvene službe u kirurškim postajama prve borbene linije. Med anali 1992;18:132-45.
4. Raguž J. Hrvatsko Poneretvlje u Domovinskom ratu. Metković - Zagreb: Matica Hrvatska, 2004.
5. Wokaunn M. Zdravstvo općine Metković u ratnim uvjetima. Metković: Ratni Neretvanski Vjesnik 1991 Pro 1; 10.
6. Rignault DP. Abdominal trauma in war. World J Surg. 1992;16(5):940-6.
7. Moore EE, Dunn EL, Moore JB. Penetrating abdominal trauma index. J Trauma 1981, 21(6):439-45.
8. Prodan I. ur. Hitna ratna kirurgija - Priručnik za potrebe GSSRH. Zagreb: GSSRH, 1991:1-8.
9. Bowen TE, Bellamy RF. Emergency War Surgery: Second US Revision of Emergency War Surgery. NATO Handbook. Washington DC: US Government Printing Office, 1988.

SAŽETAK

Neretvanska dolina, naseljena s oko četrdeset tisuća žitelja, udaljena je više od stotinu kilometara od najbliže bolnice, što je osobito nepovoljno u slučaju masovnih stradanja. Tijekom Domovinskog rata, u razdoblju od siječnja 1991. do lipnja 1996., u njoj je ustrojena Ratna bolnica Metković čije je djelovanje prikazan u ovom radu.

Dokumentacijski temelj činili su operacijski protokoli, knjige ambulantnih pregleda Ratne bolnice Metković, članci iz onovremenog tiska, privatna pismohrana i sekundarna literatura. U analiziranom razdoblju, u ovoj je bolnici uspješno zbrinut 1.831 ranjenik, a napravljeno je i dvanaest tisuća ambulantnih pregleda.

Prikaz rada i djelovanja ratnih bolnica ubrajamo u važna poglavlje u povijesti medicine. Istraživanja ustrojstva i funkcioniranja ovih ustanova pridonose razvoju spoznaje i iskustva vezanih uz organiziranu medicinsku skrb u neposrednoj zoni ratnog djelovanja.

Ključne riječi: Ratna bolnica, Metković, Domovinski rat u Hrvatskoj